

PŘÍBĚH (DĚJINY) VOLYŇSKÝCH ČECHŮ JAKO PŘÍLEŽITOST POZNAT I UKRAJINSKOU HISTORII – ANEB PATŘÍ TOTO TÉMA DO VÝUKY?

DAGMAR MARTINKOVÁ

Abstract

With the invasion of Ukraine by Russia, many changes have entered our lives, including the daily presence of refugees from Ukraine and their children in school classrooms. Ukraine, its people and the associated history, which bears some of the causes of the conflict, have entered our lives and everyday public debates. How to grasp the topic in teaching, does it even belong in school classrooms? Pupils and students should leave primary and secondary schools equipped with basic facts and use them in their practical lives. The following paper suggests how the topic can be conceptualised.

Keywords

Volhynian Czechs, Ukraine, history, education

Den 24. únor 2022 se zapsal do celosvětových dějin. Začala se psát další kapitola rusko – ukrajinských vztahů, která má všechny znaky války. Není to však jednoznačný problém a konflikt dvou států i když zde má svůj počátek, je to však také eskalace napětí východu a západu, soupeření o politický a hospodářský vliv apod.

Pro nás, občany České republiky, je to historická událost, která svým průběhem i důsledky zasahuje do našeho každodenního života. V markantním dopadu se na území České republiky objevilo velké množství uprchlíků a mnoho jejich dětí usedlo do lavic českých škol mezi české děti. A tak historická událost dostává lidský a praktický přesah – uprchlíci se stávají součástí našeho každodenního života a české děti se s nimi denně setkávají ve třídách, na chodbách škol, venku apod.

Proto se domnívám, že je v současné době záležitostí škol, které vedou žáka nejen ke vzdělání, ale vychovávají a připravují jej do skutečného života, zařadit téma „Ukrajiny“ do výuky. Jak téma uchopit, přizpůsobit školním tematickým plánům a následně aplikovat? Jedna z cest implementace do výuky je prostřednictvím příběhu Čechů na Ukrajině, kteří na toto území odešli hledat svoje štěstí. Zřejmě jej našli, ale nemělo dlouhé trvání. Čekali je i kruté zkušenosti s dějinami tohoto území.

A jak tedy učit „malé“ dějiny v kontextu dějin „velkých“ a současně přivést k propojení se současným děním? Od počátku musíme počítat i s tím, že téma je místopisně náročné, a tak nesmíme zapomenout i na mezipředmětové vztahy dějepis – zeměpis. Zřejmě je tedy víc než vhodné k tématu připojit i mapu – jak historickou, tak současnou.¹

Do výuky jakého ročníku je možné téma zařadit a do jakých předmětů? Téma zřejmě nejvíce vyhovuje výuce dějepisu v 8. a 9. ročníku. Pro 8. ročník jako vystěhovalecké téma 2. poloviny 19. století s propojením doby reformní vlády Alexandra II. v Rusku. Druhou variantou je pojmout téma projektově – uceleně a ponechat až do 9. ročníku, kdy další vývoj příběhu zasahuje velmi podstatně do zásadních probíraných témat dějepisu 9. ročníku, ale to níže. Na půdě středních škol, zejména gymnázií nebo jako téma pro historické semináře, by mohlo být téma velkým přínosem.² Historie volyňských Čechů je protkána a chceme-li také postavena na tisícovkách lidských osudů. Jejich vyprávěním nebo prezentací lze dokumentovat skutečné dopady událostí. V tomto ohledu máme volně k dispozici některé veřejně přístupné zdroje použitelné i ve výuce nebo pro potřeby přípravy projektu. Jsou to zejména dva důležité zdroje – webové databáze organizace *Paměti národa*³ a *Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel z.s.*⁴ Téma současně patří jak do obecných, tak národních a regionálních dějin.

¹ Území Volyňské gubernie, na které Češi v 2. polovině 19. století odešli, patřilo Ruské říši. Po první světové válce bylo rozděleno na dvě části – mezi Polsko a Sovětský svaz. V době druhé světové války opět celé území pohltit Sovětský svaz a po osvobození území od německé nadvlády se opět vrátilo pod Sovětský svaz. Na krátká období v průběhu obou válek proběhlo na tomto území hnutí o nezávislou Ukrajinu a pokusy o prohlášení nezávislosti území. Tyto snahy byly naplněny až v roce 1991.

² V oblastech, kde se usídlilo velké množství volyňských Čechů (Podbořansko, Žatecko, Litoměřicko, Lounsko, Šumpersko, Karlovarsko, Teplicko, Krnovsko atd.), bylo běžné v každé třídě základních nebo středních škol 6–8 potomků volyňských Čechů (kteří o tom věděli). Je to moje osobní zkušenost za uplynulých deset let, kdy jsem v různých oblastech přednášela a besedovala na téma volyňských Čechů. V těchto případech má téma daleko větší význam a přesah.

³ Paměť národa. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/ceska-mensina-v-byvalem-sssr> (cit. 10. 12. 2022).

⁴ V této webové databázi lze promítnout i historickou a současnou mapu oblasti v měřítku, které vyhovuje k výkladu, tato databáze skýtá mnoho možností využití. Více viz Mapa paměti volyňských Čechů. Dostupné z: <https://www.volynaci.cz/> (cit. 10. 12. 2022).

Pokud se budeme zabývat klíčovými pojmy, kterých se historie volyňských Čechů na Ukrajině může bytostně dotýkat, je to, jak jsem již výše uvedla, téma vystěhovalectví nebo emigrace do zahraničí, současně je to i téma kolonizace – být neobvykle v době 19. století, ale je to ten zásadní přínos Čechů k určité zemědělské „revoluci či intenzifikaci“ na západní Ukrajině, nebo i v jiných oblastech Ruska. Dále jsou to klíčové pojmy 20. století jako: první a druhý zahraniční odboj, vznik československých vojenských jednotek, československé legie, československý armádní sbor. A dále zcela zásadní pojmy pro toto století: bolševismus/komunismus, kolektivizace, vyvlastnění, perzekuce, gulag, vysídlení/přesídlení, menšina, nacionalismus, holocaust, genocida a v neposlední řadě vlastenectví. To vše patří do historie Čechů na Ukrajině, která sdílela veškeré zkušenosti místních obyvatel se všemi důsledky.

Níže uvádím zásadní body výuky, nebo projektu, které je možné podle volby učitele nebo zájmu žáků rozšiřovat. Je to v podstatě sonda do historie volyňských Čechů, která může být příkladem tématu „bližší košile“, což určitě česká menšina v zahraničí byla.

Specifická skupina volyňských Čechů byli Češi, kteří odešli z našich zemí v druhé polovině 19. století na historické území Volyňské gubernie v bývalém carském Rusku, dnes se tato oblast nachází na západní Ukrajině.⁵ V současnosti toto území nalezneme na Ukrajině v Rivnenské, Volyňské, Lucké, Žitomirské a částečně Vinické oblasti. V období 1921–1939 se část tohoto historického území stala součástí Polské republiky. Některé detaily však není nutné zdůrazňovat, je však vhodné upozornit, že po první světové válce došlo ke změně hranic států, a tak jako zcela nově vznikl náš stát, tak stejně se děly změny u státních útvarů a hranic i v jiných částech Evropy.

Historický vývoj českých zemí v druhé polovině 19. století a situaci ve které Češi odcházeli do zahraničí nalezneme v učebnicích dějepisu.⁶ Důležitým aspektem tématu je hospodářské a společenské uplatnění Čechů v cizím prostředí, prosazení českého prvku v zaostalém Rusku s velmi nízkou gramotností. Dále specifikace způsobu panování ruského cara a jeho neomezená vláda – pojem samoděržaví patří do obvyklých a probíraných pojmů, ne už tolik existence dalších národností v ruské říši a jejich pozice. I zde je možné srovnání se situací Čechů v rámci Rakousko-Uherska. Nabízí se v této souvislosti zmínka o „obrozování ukrajinského národa“ a jejich hledání vlastní historie a s tím spojené národní identity. Zřejmě nebude

⁵ Více o historickém vývoji území HONZÁK, F. a kol.: *Evropa v proměnách staletí*. Praha 1997, s. 713.

⁶ Přistěhovalcký a demografický vývoj druhé poloviny 19. století velmi podrobně popisuje prof. Jaroslav Vaculík ve své knize: VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů I. Léta 1868–1914*. Praha 1997, s. 15–20.

od věci zmínit i zemědělskou specializaci Čechů v pěstování chmele, případně zakládání a provozování pivovarů na území Ruska.⁷

Pro období první světové války, které je důležitým probíraným tématem, je přímo nabízející se téma vzniku zahraničního odboje a vojenské jednotky na území Ruska. Tímto projektem či příběhem volyňských Čechů může být i vysvětleno: „Kde se vlastně Češi v zahraničí vzali a kde přišli k financím?“, kterými byli schopni podpořit odboj a vznik armády. Téma československých legií, ač patří k našemu historickému bohatství a fakticky je to dobrodružný až neuvěřitelný příběh pro celosvětové dějiny, v dějepisných učebnicích nezaujímá příliš místa, což by se tímto tématem mohlo napravit.

Významnou událostí, se kterou jsou spojeny složité klíčové pojmy, je revoluční rok 1917 v Rusku. Záměrně jsem uvedla, že jde o složité pojmy, neboť v průběhu své praxe jsem se přesvědčila v mnoha případech, že tyto zásadní pojmy jsou pochopeny částečně nebo vůbec. Na příkladě života úspěšných zemědělců a podnikatelů na území Ruska lze dostatečně prakticky zdůraznit, jak tato událost zasáhla do jejich soukromého života a jakým způsobem následně změnila životy milionů lidí. V nápravných táborech se ocitli i Češi, kteří uvěřili bolševické ideologii. V tomto je možné následně navázat na události druhé světové války, kdy právě z těchto gulagů přichází mnozí dobrovolníci do tvořící se zahraniční armády v době, kdy jejich původní vlast – Československo byla smazána z mapy světa v důsledku německé agrese a lhostejnosti evropských mocností. Zde se i nabízí vhodnost vysvětlení a názorného příkladu pro pojem vlastenectví.

V důsledku revolučních změn v Rusku nastalo také probuzení jeho dalších národů, což propagandisticky hlásalo jedno z bolševických hesel – právo národů na sebeurčení. V tomto období i ukrajinský národ projevil velké snahy nejprve o autonomii a následně o nezávislost. Veškeré tyto snahy však byly vládnoucí bolševickou stranou důsledně potlačeny.

Součástí událostí druhé světové války a běžného života volyňských Čechů bylo setkání s genocidou a holokaustem, neboť území Volyně bylo domovem několika národností – nejen Čechů. Pro výuku na základních školách bude určitě dostačující seznámení s likvidací židovského obyvatelstva, kterému se Češi snažili v rámci vlastních možností zamezit a i s vědomím nebezpečí ztráty vlastního života či života blízkých a dokázali úspěšně ukrývat židovské obyvatele v mnoha případech po několik měsíců na svých statcích.⁸ S genocidou se ve velkém měřítku setkali na

⁷ Zde odkazuji na kapitolu o chmelařství a pivovarnictví, kterou jsem zpracovala pro svou knihu: MARTINKOVÁ, D.: *Na pozvání cara. Příběh Čechů na ruské, polské, sovětské a ukrajinské Volyni*. Praha 2020, s. 33–46.

⁸ Konkrétní příběhy viz HOFMAN, J.: *Češi na ukrajinské Volyni v době holokaustu*. Praha 2011.

území Volyně i Poláci, čehož byli volyňští Češi také svědky a často se sami stali obětí nacionalistických útoků, zejména jako členové smíšených česko-polských rodin. Je na zvážení, jak hluboce probírat toto téma, zajímavé podklady a pracovní materiály sestavili k těmto událostem kolegové z portálu moderních dějin.⁹ Konkrétní zásahy nacionalismu do života Čechů na Volyni popisuje dle mého úsudku srozumitelným způsobem polský historik Grezgorz Motyka ve svých pracích.¹⁰ Je na zvážení vyučujících, nakolik se do této problematiky ukrajinského nacionalismu ponořit, neboť je to ožehavé téma i v současnosti (viz uvedené podklady v poznámkách). Ukrajinský nacionalismus a boj Ukrajinské povstalecké armády byl také bojem za nezávislou Ukrajinu, avšak pohled na způsob jejich boje je dosud sporným tématem i mezi historiky.

K tématu (nebo projektu) jednoznačně náleží i vznik československé vojenské jednotky v Buzuluku, první bojové nasazení jednotky v boji o vesnici Sokolovo (dnes na Ukrajině, v roce 2023 si připomeneme 80. výročí) a současně i podíl čs. jednotek na osvobození Československa a průnik na jeho území v Karpatsko-dukelské operaci. Tyto události můžou být protiváhou značně vzdálenějším bojovým událostem, byť světového významu, ale v této jednotce a válečných operacích bojovali převážně příslušníci československé národnosti, a to by mělo být zdůrazněno.

V závěrečné fázi výkladu o historii volyňských Čechů je nasnadě zdůraznit návrat českých, respektive československých občanů na území své pravlasti, což se dělo celosvětově, a také specifikovat podmínky, ve kterých probíhala tzv. reemigrace a následný střet s přicházejícím komunistickým režimem. To byla fakticky opakující se zkušenost, kterou volyňští Češi na území Volyně už jednou poznali. V rámci regionálních dějin lze téma ještě více specifikovat a rozšířit. Je možné se zaměřit na oblasti v daném regionu, kde se usídlilo větší množství volyňských Čechů a zabývat se konkrétními osudy.¹¹

⁹ Více zde: Moderní dějiny. Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/volynsky-masakr-texty-ke-studiu-a-prameny/> (cit. 10. 12. 2022).

¹⁰ V tématu našli svoje pole působnosti právě polští historici a polské paměťové instituce, neboť se jim dostalo do rukou velké množství dokumentačního materiálu a současně byli touto tragickou kapitolou dějin území Volyně značně zasaženi. Se sebevědomím přístupem se rozhodli výsledky svého badatelského úsilí uveřejnit. Uvádím několik prací výše uvedeného historika: MOTYKA, G.: *Volyně 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*. Praha 2018 nebo MOTYKA, G.: *Středoevropská Rwanda a Češi* (online). Moderní dějiny. Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/stredoevropska-rwanda-a-cesi/> (cit. 10. 12. 2022).

¹¹ Pro obohacení pohledu na každodenní život volyňských Čechů je možné použít i česko-ukrajinskou čítanku, která je v současné době využívána také pro výuku ukrajinských žáků a studentů na našich školách: MARTINKOVÁ, D.: *Čítanka (nejen) pro volyňské Čechy*. Praha 2020.

Článek vychází z mé praktické výuky na školách a po zkušenostech s různými projekty na dané téma. Článek tudíž nemá ambice stát se vědeckou statí, ale je jen pokusem o praktický návod – metodikou, jak uchopit téma v současné atmosféře, kdy materiálu pro podobná netradiční „ukrajinská“ pojetí dějin není mnoho.

PRAMENY A LITERATURA

HOFMAN, J.: *Češi na ukrajinské Volyni v době holokaustu*. Praha 2011.

HONZÁK, F. a kol.: *Evropa v proměnách staletí*. Praha 1997.

Mapa paměti volyňských Čechů. Dostupné z: <https://www.volynaci.cz/>

MARTINKOVÁ, D.: *Na pozvání cara. Příběh Čechů na ruské, polské, sovětské a ukrajinské Volyni*. Praha 2020.

MARTINKOVÁ, D.: *Čítanka (nejen) pro volyňské Čechy*. Praha 2020.

Moderní dějiny. Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/volynsky-masakr-texty-ke-studiu-a-prameny/>

MOTYKA, G.: *Volyně 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*. Praha 2018.

MOTYKA, G.: *Středoevropská Rwanda a Češi* (online). Moderní dějiny. Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/stredoevropska-rwanda-a-cesi/>

Paměť národa. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/ceska-mensina-v-byvalem-sssr>

VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů I. Léta 1868–1914*. Praha 1997.

Mgr. Dagmar Martinková, Ph.D.

Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel

Regionální muzeum Tomáše E. Müllera v Bohdalicích

Bohdalice 118, 683 41 Bohdalice-Pavlovice, Česká republika

e-mail: Dagmar.Manhalova@seznam.cz